

AZ OSZTÁLYELLENSÉG NEM KERÜLHETTE EL A SORSÁT

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése a csíktusnádi

Betegh Margittal és Stefániával –

A csíktusnádi Betegh család az 1600-as évektől tűnik fel Erdély történelmében, Benedek nyert lófőiséget 1656-ban, majd címeres nemesi levelet 1742-ben János és fiai kaptak Mária Teréziától – olvashatjuk Kempelen Béla Magyar nemes családok című könyvében. A címerben szereplő lándzsás, íjas katona és a medve a katonáskodás, az erő és bátorság erényeit jelzi. A Székelyföld történetéről szóló írásokban a XVI. századtól folyamatosan jelen vannak a Betegh család tagjai. Szerepelnek lófőként, primorként, mint harmincados vámhivatalnok (harmincad = határvám), assessor (táblai ülnök), commissarius (biztos). Ott találjuk a felmenők között Betegh Dánielt, aki részt vett a napóleoni hadjáratokban, Betegh Sándort, Torda vármegye főbíróját, Betegh Gábort, aki Székelyföldről a Mezősége telepedett és megalapította a mezőszengyeli ágat, aki a Monarchiában is híres Furioso-ménest létesített, de ott vannak országgyűlési követként a magyar törvényhozásban, és ott van a XIX. század végének ismert politikusa, Betegh Miklós, Torda-Aranyos vármegye főispánja. Ez utóbbi unokáival, a Betegh nővérekkel marosvásárhelyi otthonukban beszélgettem.

– A család csíktusnádi nemesi előnevet visel, jöllehet a Mezőségen és a vármegyei Erdélyben viseltek tisztséget, szereztek birtokot. Hogyan szóródott szét a család?

Betegh Stefánia (a továbbiakban: B. S.): – Apánk testvére, Betegh Gábor állította össze a család történetét. Itt látható, hogy 1602-ben a családfán található Páltól származik a mi családunk ága. Az ő nevük a családi bibliában maradt fenn: „Én, csíktusnádi Betegh Gábor, ki születtem 1758. február 11-én, vagyok fia Ferencnek, ki volt fia Jánosnak, ki Péternek, ki Tamásnak, házasodtam össze csíkmihályfalvi Nemes Katával, ki született 1770 ultima octobris, kitől született: Sándor, Dániel, Ferenc, József, Gábor...” A családi biblia ugyan elveszett, de szerencse, hogy a családfáról készült másolat, így tudjuk

az egyes felmenőnkéről, hogy ki hol született, hol telepedett le, kivel házasodott, avagy milyen említésre méltót cselekedett.

– *Családi kincs lehetett a családi biblia, hiszen a feljegyzésekben nem csak a leszármazási táblázat olvasható, hanem kinek-kinek tettei is: egyikük pl. részt vett a napóleoni hadjáratokban, Sándor építtette a mezőszengyeli kúriát, ő volt a főbíró (supremus iudex nobelium) Torda vármegyében, és királyi tanácsos. Fennmaradtak nagyszívűségének szép emlékei, jegyzi meg a családtörténeti leírás: restauráltatta a szengyeli templomot, értékes ingatlanokat adott a tordai plébániának, harangot öntetett a templom számára. 1848-ban a fellázított móccok 96 lovát hajtották el, egyet személyesen talán maga Avram Iancu, a hírhedt néptribun.*

B. S.: – Betegh Gábor apánk testvére volt, valóban leírta az 1848-as forradalom történetének ezt a fejezetét, hogy hogyan támadták meg a móccok Szengyelt. Dédapját is lelőtték, de nem volt halálos, és végül egy pópa mentette meg, mielőtt eltemették volna. A mi águnk Gábor fiától, Sándortól megy tovább, ahogy a bibliai bejegyzésből is követhető. Az 1758-ban született Gábor¹ volt, aki Székelyföldről Mezőszengyelbe telepedett le. Döntését bizonyára meghatározta, hogy anyjától, vadadi Nagy Katától tekintélyes birtokot örökölt vármegyei területen. Egy másik ág Felőrbe, Beszterce megyébe, közel Bethlenhez alakult ki, alkalmasint Dániel fiától, Kelementől. A családi album fényképein látható a szengyeli ház és a kriptá, amelyet most újítottunk fel, még a kereszt nincs a helyén. Nagyapánk, Betegh Miklós² kormánybiztos is volt, és Torda-Aranyos vármegye főispánja. Három fia volt, Tamás, a mi apánk, Sándor, aki csecsemő korában meghalt és Gábor nagybá-

1 Betegh Gábor (Csiktusnád, 1758 – Mezőszengyel, 1834), kancellarista a Gubernium és a királyi tábla szolgálatában, Torda város viceszolgabírója majd notáriusa, vicispánja, majd táblai ülnök (assessor). Felesége csíkmihályfalvi Nemes Kata.

2 Betegh Miklós (Aranyos, 1868 – Nagyvárad, 1945), jogász, államtudományi doktor, Bethlen Géza Torda-Aranyos vármegye főispánjának titkára, Marosludas főszolgabírója, Torda-Aranyos alispánja, majd főispánja. 1905-ben visszavonul aranyosgyéresi birtokára, de Tisza István miniszterelnök hívására 1914–17 között vállalja a kormánybiztosi megbízatást Belső-Erdélyben, pontosabban a XII. hadtest területén, majd Erdélyben és Bánságban. Erdemei elismeréséül az uralkodótól megkapta a Magyar Királyi Szent István-rend kiskeresztjét, a Polgári Hadi Erdemkeresztet és IV. Károly belső titkos tanácsosi címet adományozott számára. Ennek az időszaknak a történetét foglalja össze *Erdély a háborúban. Néhány erdélyi adat az 1914–17. évek történetéhez* című 1924-ben megjelent könyvében. Felesége: kézdivásárhelyi Vásárhelyi Mária (az Arad megyei Vásárhelyi László országgyűlési képviselő és Purgly Terézia leánya). (Családtörténeti feljegyzés)

tyánk, aki a családtörténetet megírta. Mikor nagyapánk, Betegh Miklós megnősült, akkor a szengyeli birtokot nagyapánk és Sándor öccse kettéosztották. Nagypapa eladta az ő részét és a nagymama, kézdí-vásárhelyi Vásárhelyi Mária hozományával kiegészítve a vételárat, vásároltak egy birtokot Aranyosgyéresen. Bár nem ott születtek, de apánk és nagybátyánk ott nőttek fel. A házról őrizzük a fényképet, de lebontották. A románok lakta városrészben nem nagyon nézték jó szemmel a főispánra, kormánybiztosra emlékeztető házat, ma strand áll a helyén. Hatéves voltam, amikor utoljára láttam nagypapát, de nem tudom felidézni az arcát. Arra viszont világosan emlékszem, hogy hol jártunk, miket csináltunk, mi történt, ilyen emlékeim vannak, de hogy hogy nézett ki, arra nem emlékszem.

– *Betegh Miklós a római katolikus egyházban is fontos tisztségeket viselt, a Márton Áron-hagyatékban gyakran találkozni a nevével. Különösen fontos az együttműködésük 1940–44 között, a dél-erdélyi magyarság sorsközösségében.*

B. S.: – Igen, az impériumváltás után alakult Erdélyi Római Katolikus Népszövetség elnöki tisztségét töltötte be, mindig mondta, hogy a „főnöke” Márton Áron püspök, aki édesapánkkal, Betegh Tamással is nagyon közeli emberi-baráti viszonyt táplált.

– *Édesapjuk, Tamás, és nagyapjuk, Miklós egyazon évben, 1945-ben halt meg. A háborús körülményekkel magyarázható?*

Betegh Margit (a továbbiakban: B. M.): – Igen. Nagypapa 1945 márciusában halt meg Nagyváradon. Apánk 1945 februárjában halt meg hadifogságban. Csak később tudtuk meg, hogy hol és mikor.

B. S.: – Mikor apánk, Betegh Tamás feleségül vette Szalántzy Katinkát³, anyánkat, az ő fugadi birtokára költöztek. A fugadi kúriáról is csak fényképünk maradt meg, formájában azonos a ma is álló Bánffy-kúriával. Anyánk családja az első világháború után telepedett át a Szeben megyei Örményesszékről az Alsó-Fehermegyei Fugadra, tulajdonképpen 1918 után, amikor nagyon ellenséges hangulat uralkodott Nagyszében környékén a magyarokkal szemben. Így aztán, amikor

3 Szenttamási Szalántzy Katinka (Örményszékes, 1904 – Déva, 1972). Szülei: Szenttamási Szalántzy Jenő és nagykoppándi Fosztó Aranka.

összeházasodtak apámmal, nem Gyéresen, hanem Fugadon kezdtek új családi életet. Ősszel azonban, betakarítás után, mindent felpakoltak, zöldséget, nevelőnőt, gyermeket, és beköltöztek Gyéresre. Fugad elzárt kis település volt, vonatállomás is csak 15 km-re volt a településtől, és a faluba vezető út olyannyira rossz volt, hogy kocsival nem lehetett megközelíteni. A lovakat ősszel kifogták a kocsiból és ökrökkel vontatták be. Gyéresen laktak a nagyszülők, és ott lakott nagybátyánk, Betegh Gábor is. Tavaszig mi is ott laktunk, majd minden március elején visszamentünk Fugadra. Így ment 1944-ig.

- *Mind Fugad, mind Aranyosgyéres 1940–44 között Dél-Erdélyben maradt. A család elmenekült a háború alatt?*

B. S.: - 1944 augusztusában én még Papával ott voltam Gyéresen. Akkor visszavitt engem Fugadra. Nagypapa és Gábor nagybátyánk, akinek akkor már családja volt, két gyermeke, Budapestre mentek. Torda és Gyéres környékét ugyanis kiürítették, és nagypapa félt, mert - említettem - az első világháború után is nagyon ellenséges volt a hangulat, ő pedig eléggé exponált volt politikailag. Apánk Kolozsvárra ment, a „szürke nővéreknek” (Szociális Testvérek Társasága) volt egy szállodája, ott szállt meg, azért, hogy lássa, hogyan, merre alakulnak az dolgok. Aztán felszólították, hogy jelentkezzen munkára, és - annak ellenére, hogy a nővérek ajánlották neki, hogy elbújtatják, ne menjen - elment, jelentkezett. El is vitték 1944 októberében, és 1945 februárjában - most tudtuk meg, hatvan év után -, egy Asa⁴ nevezetű lágerben halt meg tífuszban. A kolozsvári Szabó György nyelvészprofesszor *Kolozsvári deportáltak az Uralban* című könyvében⁵ leírja, hogy Kolozs-

4 Asa az Ural-hegység déli lábánál fekszik. A 130/5-ös lágerben az eredetileg 900 fogolyból 1945. február közepére már csak 160–180 végsőkig legyöngült ember maradt életben.

5 „Szintén ekkoriban két tartalékos tisztet - Betegh Tamást és Bírót - bekísérték a városba, hogy tisztí táborba jussanak. Később tudomásunkra jutott, hogy a városban mindkettővel végzett a tífusz. Ez a Betegh Tamás földbirtokos és fizikus volt Aranyosgyéresen. (Évekkel később elnöke voltam annak a bizottságnak, amelynél a lánya érettségizett.) Mint a magyar hadifoglyok vezetőjét, mindenki tisztelte. Furcsa egyéniség volt: cinizmusát sohasem rejtette véka alá, kicsit csúfszájú volt, ugyanakkor mély vallásosság is jellemezte. Honvédköpenyben járt, lábán háncsbocskorral, mindig bozontos arccal; ha utólag visszagondolok rá, elég komikusan festett. Távozása után Árvay Jóska lett a magyar foglyok vezetője. Január 20-a körül változás következett be életünkben. Az egész magyar OK és DT átköltözött az alsó lakóbarakkba, melyet »magyar barakk«-nak neveztek el.”

várról hogyan vitték el a fiatalembereket. Ő túlélte, visszajött. Nála olvastuk, hogy együtt volt Betegh Tamással. Most sikerült utánajárni, hogy hol halt meg, tömegsírba temették, és soha egy értesítést sem kaptunk haláláról. Húsz évvel a halála után nyilvánították hivatalosan halottnak Romániában, és akkor kapott az anyánk egy minimális szociális özvegyi nyugdíjat, de mi, gyerekek akkor már felnőttek voltunk. Ott nyugszik tehát valahol Asában, jeltelen tömegsírban.

– *A szerteágazó Betegh családból ma hol élnek utódok?*

B. S.: – A felőri ág kihalt, nagyapánk nővére az 1970-es években halt meg, ő volt az utolsó. Az egy vagyonosabb, gazdagabb ága volt a családnak, de mindenből kifosztották, mindent elkoboztak a kommunisták. Nagyapánk fivérének, Betegh Sándornak budapesti leszármazottaival Székelyföldön próbáltunk felkutatni rokonokat, de csak a temetőben a sírokon láttunk neveket. Úgyhogy nem tudunk arról, kik és hol élhetnek a család távoli leszármazottai.

– *Az 1921-es földreformmal⁶ mennyire csonkították meg a birtokot?*

B. S.: – Minden családnak 50 hektárt hagytak meg Fugadon, Gyéresen és Szengyelben is. Maradtak a telkek és az erdők. Felőrben

6 „1921-ben négy törvény jelent meg: külön törvénnyel szabályozták a reform végrehajtását a Regátban, Erdélyben, Bukovinában és Bessarábiában. A régi törvény meghatározta az összes kisajátítható földbirtok mennyiségének felső határát (2 millió hektár). Emellett csak azoknak a birtokait sajátította ki, akiknek minimum 100 hektárnyi ingatlan vagyonuk volt, Erdélyben viszont a kisajátított összterület nagysága nem volt korlátozva. Az erdélyi törvény 6. § a) pontja teljes egészében kisajátította mindazokat a falusi birtokokat és városi kültelkeket, melyek valamely közérdekű célt szolgáló jogi személy tulajdonát képezték. Az erdélyi törvény a magántulajdonban lévő erdőbirtokokat is érintette, míg a Regátban csak kivételképpen engedélyeztek erdő-kisajátításokat. A tulajdonosnál maradó földterület Erdélyben 50 vagy (hegy- és dombvidéken) 100 hold volt, míg a Regátban 100 hektár (173,77 hold). Erdélyben az egy birtokos több községben, szétszórva lévő birtokait a törvény egynek számítja, míg a Regátban csak az egy községben és a szomszédos községekben lévő birtokokat tekinti egy birtoknak. A Regátban a földék megváltási árát az 1917–22-es évek átlagos árából számították ki, míg Erdélyben az 1908–1913-as évek árából, ami a háború utáni infláció miatt a tényleges értéknek alig 5%-át tette ki. Emiatt – a korabeli értékelések szerint – a törvény végrehajtásának következményét tekintve Erdélyben nem kisajátításról, hanem vagyonekbobzásról, »vagyondezmáról« beszélhetünk.” (Vince Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében. In *Magyar Kisebbség*, 1996/4.)

például mindent elvettek, mert az utolsó tulajdonos, Betegh Ilona a fiára, Istvánra íratott mindent (a férje is Betegh volt, Imre), aki Svájcban volt éppen egy szanatóriumban kezelésen, mert gyomorrákos volt. Abszентistának⁷ nyilvánították és minden vagyonától megfosztották. Felőrben csak egy ház és a kert maradt meg. Próbálták visszaszerezni, a padláson a hatalmas peranyag még ma is megtalálható, de nem kaptak vissza semmit, ő pedig elég hamar elhunyt.

– 1944-ben árván maradtak.

B. S.: – Igen. A bátyám hétéves volt, én hat, a legkisebb még nem töltötte be az egy évet. Ma hárman élünk. Ott voltunk Fugadon, ahová 1945 áprilisában a nagymama és Gábor nagybátyánk még visszajött a kislányával, mert a kisfia az ostrom alatt meghalt Budapesten. Nagypapa útközben tüdőgyulladást kapott és Váradon meghalt, ott is van eltemetve a váradolaszi temetőben. Gyéresen kifosztották a házat, leromboltak, amit lehetett, oda nem lehetett menni. Úgy jöttek el Fugadra, ahol így kilencen voltunk. A fugadi ház is nagyon rossz állapotban volt, egy domboldalba épült, földcsuszamlás következtében megrepedt. A korabeli fényképfelvételen is látszik, hogy nagy gerendákkal van megtámasztva, hogy a falak ne dőljenek össze. Az építőanyag is ott volt, hiszen javításra készültek, de félbemaradt a háború miatt. Még évekig állt, de 1956-ban lebontották, mielőtt összedőlt volna.

– *Hogy maradhatott meg a tulajdonukban?*

B. S.: – Minket nem telepítettek ki. A helyiek jól ismerték anyánkat, aki tizennyolc éves korától közöttük élt. Fugad szintisza román falu, a Bánffy és a mi családunk volt magyar, meg akik alkalmazottaink voltak és bent laktak a birtokon. Az anyánkat annyira szerették, hogy nem akadt helyi, aki vállalta volna a kitelepítést. Maricica, a régi

7 Abszentista = távollévő. Az 1921. évi román földreform (6. paragrafus) szerint kisajátították az abszentisták vagy azok ingatlanait, akik 1918. december 1. és a törvény előterjesztése közötti időszakban anélkül voltak távol, hogy valamilyen megbízásuk lett volna. Az alkalmazási utasítások az abszentizmust már akkor is megállapítandónak mondták, ha a tulajdonos a törvényben meghatározott időszakban csak egy napra is távol volt az országból. Ily módon bármely kiutasított vagy a román üldözés elől elmenekült, avagy gyógykezelés miatt külföldön tartózkodó magyar földbirtokos birtoka abszentizmus címén kisajátítható volt. (Az erdélyi román földbirtokreform. In *Erdélyi Magyar Adatbank*)

kocsisunk lánya, még nemrégiben személyes élményként mesélte, hogy kijött a teherautó, és a bizottság, illetve a falu részéről is kellett volna valaki, de a helyiek azt mondták: „Noi pe Măria-sa cu copiii nu lăsăm!” – szó szerint, ahogy mesélte Maricica. Ezért maradtunk mi Fugadon. De jöttek a besszarábiaiak, akik a front elől menekültek, és azok a mi kertünkbe, a ház elé táboroztak le szekereikkel. Ezek aztán összekeveredtek a felbomló front csellengő katonáival. És jöttek a gárdisták – vasgárdisták, majd Maniu-gárdisták –, akik meg akartak minket ölni. Elölük bújtunk el egy időre a pincébe, a boroshordók mögé. Amikor kellőképpen berúgtak és elaludtak, akkor a falubeli emberek elvittek, és egyikük házának pincéjében voltunk egy napig, majd a rákövetkező éjszaka egy ökrös szekérral elvittek a második faluba, a Magyarlapád utáni Bagóra, ott voltunk egy napig, következő éjjel vittek Nagyenyedre. Azért utaztunk éjjel, mert féltünk, hogy nappal felismernek, és bajba kerülünk. A Maros-hídnál megállítottak az orosz katonák, de miután felemelték a pokrócot, amivel le voltunk takarva, és meglátták a sok kicsi gyereket, csak intettek és továbbengedtek. Csak 1945 tavaszán mentünk vissza Fugadra. Nagymama, nagybátyánk és Mária unokatestvérünk ezután érkeztek oda.

Időközben – ahogy említettük – meghalt nagyapánk, és meghalt Budapest ostroma alatt a kicsi négyéves Gáborka, így nagybátyánk Mária nevű unokatestvérünkkel érkezett haza.⁸

– *Nehézségekkel, de elérkezünk 1949-ig, amikor a falu megakadályozza, hogy ne telepítsék ki.*

B. S.: – Ott maradt anyánk és nagyanyánk az öt gyerekkel. Velünk volt a nevelőnő is, Böske, aki 20 évig maradt a családnál. Egy újsághirdetéssel alkalmazta anyánk bátyánk születése után. Nos, 1944 őszén én már iskolaköteles voltam, betöltöttem a hatévet. Bementünk Enyedre, de senki nem akart befogadni. És akkor a Winkler család, Gyula bácsi és Margit néni⁹ ajánlotta fel a házat, szó szerint. Id. Winkler Gyula jómódú borkereskedő volt, saját pincészettel, a család ismerte apámat, magam is voltam látogatóban gyerekként náluk. A nagyobbik fiuk, a fiatalabb Gyula, akit Gyulukának hívtak, a Gulágon

8 Gróf széki Teleki Mihályné Betegh Mária (1936–)

9 Winkler Gyula EP-képviselő nagyszülei

volt. Az első világháborúban öreg Winkler Gyulát német neve miatt elvitték orosz hadifogságba. 1944-ben szintén szedték össze a németeket, keresték Winkler Gyulát, és akkor a fiatalabb Winkler Gyula jelentkezett, hogy ne vigyék el az édesapját. Közel öt évet volt munkatáborban, hazajött és utána alapított családot Vajdahunyadon. A legifjabb Winkler Gyula, most EP-képviselő, már ott született. Számunkra a Winkler család jósága egy csoda volt, együtt étkeztünk, megosztották velünk házukat, kenyérüket, aztán a fugadi ház állapotának romlása miatt az egész család odaköltözött, és akkor egy másfél szobás részt különítettek el a házból, hogy biztosítsák lakhatásunkat. Több mint 20 évig laktunk ott, de soha egy rossz szó, megjegyzés, hogy rakoncátlanok vagy zajosak voltunk, nem volt.

- 1945-ben jött az újabb földreform.¹⁰ *Mi történt a birtokkal?*

B. S.: - A fugadi birtok anyám és fiútestvére öröksége volt. Tehát a fél birtok után számoltak mindenféle beszolgáltatást, amit nem volt honnan adni, mert nem volt, aki megművelje, és az sem volt, amivel megvásárolni a terményt. Anyánk ezért odaadta az államnak, amit akkor a helyi hatalmasságok képviseltek, magyarán elvették és rendelkeztek vele. Papírforma szerint azonban, a telekkönyvbe való hivatalos bejegyzéssel nem vették el. Így gyakorlatilag nem államosították. Megjegyzem, most ez volt a szerencsénk, mert, igaz, pereskedtünk érte, de visszaadtak mintegy 24 hektárt és kb. 60 hektár erdőt.

- *Az osztályellenesség bélyeg azért rajta volt a családon, nem? Miben nyilvánult meg?*

B. S.: - Az igen. Amikor a hét elemi osztályt befejeztem, a bátyám éppen a kilencediket járta, de nem vizsgázhatott le, csak busás vizsgadíj fejében. De pénzünk nekünk nem volt, mindig csak az a kevés, amennyit napszámban meg tudtunk keresni, hogy éppen megéljünk.

10 A 187/1945-ös törvény. A magyar kisebbség számára legfontosabb eltérés az abszентisták kérdésében mutatkozott meg. Míg Venczel József a vármegyei agrárbizottságok elé utalta volna a döntést, addig a 187. sz. törvény a fogalmat kiterjesztette mindazokra, akik „Romániával hadiállapotban levő országokba vagy 1944. augusztus 23. után külföldre menekültek”, és elközbendőnek minősítette azok összes földjeit és mezőgazdasági javait. A törvény egyértelműen a német és magyar kisebbség ellen irányult. (Vincze Gábor, lásd 6. számú lábjegyzet.)

Akkor anyánk elment és eladta a fülbevalóját, hogy kifizethesse a tandíjat, ez meg is történt, bátyám lett egy vizsgát, amikor közölték, nem érvényes az egész, nem folytathatja tanulmányait. Engem sem vettek fel középiskolába, öcsémet pedig nem írták be az V. osztályba. Farkas (Betegh) László tesvérünk a Fugadon megismételt IV. osztály után Enyeden a román iskolában folytatta, ötödik osztálytól kilencedikig, onnan tanácsolták el. Akkor Gyéresen, munkásként dolgozva, leérettségizett az esti tagozaton. Mi, testvérek így következünk sorban: János, Stefánia, Margit, László és Imre. Nem tanulhattam tovább, még esti tagozaton sem, mert oda csak azok jelentkezhetek, akik dolgoztak. Így lettem vasgyári munkás, a bátyám pedig villanszerelő-tanonc. Én magánúton/levelezőtagozaton folytattam, lettem a nyolcadik osztály vizsgáit és készültem a kilencedik osztályba, de azt már nem engedték, esti tagozaton sem. Akkor Kolozsvárra jelentkeztem, magánúton, és ott sikerült érettségizni. A vizsgabizottság elnöke az a Szabó György nyelvészprofesszor volt, aki apámmal együtt volt a Gulágon, és akitől tudjuk, hogy mi lett a sorsa. A vizsga végén megszólított és megkérdezte, hogy a Betegh Tamás lánya vagyok-e. És csak annyit mondott: Gratulálok! Este 10 óra volt, már nem sokat beszélgettünk, csak utólag a könyvéből értesültünk, hogy együtt voltak. Érettségi után többször próbálkoztam egyetemre vagy technikumba jelentkezni, még Bukarestben is voltam, ahol megkérdezték, hogy mennyi földünk van? Nyolc hektárt említettem, mire azt mondták, hogy én mit akarok, hagyni kell azokat, akiknek nincs semmi, azokat kell felvenni. Székelyudvarhelyre kerültem az egészségügyi technikumba, mert ott éppen diákra volt szükség, hogy a román tagozatot létszám-hiány miatt ne szüntessék meg. Amikor elvégeztem, akkor Hunyad megyébe helyeztek ki.

B. M.: - Én leérettségiztem Nagyenyeden. Engem sem vettek fel a nyolcadik osztályba, mint osztályellenséget. Épp akkor szüntették meg a tanítóképzőt és akik ott jártak, azokat beírták a középiskola nyolcadik osztályába, hogy leérettségizzenek, mert (magyar) tanítóra nem volt szükség. Mivel többségében falusi lányok voltak, akik tanítónők szeretnek volna lenni, ezért nem folytatták, feladták és így maradt egy fél osztálynyi beiskolázatlan hely. Így jutottam be ezen üres helyek egyikére a nagyenyedi kollégiumba, párhuzamos osztályba az osztálytársaimmal, mert abban az osztályban már nem folytathattam. Így sikerült magyarul érettségizni. Utána két évig majdnem csak napszá-

mos munkát kaptam, majd felvettek a nyomdába, ahol nem újságokat, könyveket nyomtattak, hanem irodai úrlapokat, a marosújvári szóda-gyár dobozait stb. De otthon voltam együtt a családdal.

– *Már beszéltünk arról, hogy a személyi igazolványukba nem volt belepecsételve a D. O.¹¹, az osztályellenség minősítés mégis hogyan nyilvánult meg?*

B. S.: – Nem volt leírva sehol, nem volt – legalábbis nyilvános – lista, de a családot mindenki ismerte, és benne volt a levegőben, hogy mint volt „kizsákmányolók” mi vagyunk az új rendszer ellenségei. Emlékszem, negyedik elemista voltam, amikor azt mondta nekem egy felnőtt, „mit akarok, azt sem érdelem meg, hogy a levegőt szívjam”. Annyit gondolkoztam gyerekként, hogy mit követtem el, miért bántanak minket? Természetesen nagyon sokan voltak, akik segítettek, együttérzőek voltak, és ugyancsak azért, mert ismerték a családot.

B. M.: – Engem például feljelentés alapján rúgtak ki az enyedi nyomdából. Kocsárdon a téglagyárban dolgoztam, téglavető cigányokkal együtt. Oda volt jó a származásom. Ügyvéd ismerősöm biztatott, hogy pereljem be a nyomdát, a periratot elkészítette, és én magamat képviseltem a bíróságon. Három nappal a tárgyalás után behívatott magához a bírónő és azt mondta nekem: „magának tökéletesen igaza van, de én nem tudtam magáért egyebet tenni, csak annyit, hogy folyamatos marad a szolgálati idő, menjen el valahová jó messzire, ahol senki nem ismeri, és ott próbáljon új életet kezdeni, mert itt magának nincs mit keresni.” Akkor már a téglagyárban dolgoztam és hallottam valakitől, hogy Déván műszaki rajzolókat keresnek. Jó rajzoló voltam az iskolában, így jelentkeztem, volt egy vizsga, ahol kellett rajzolni valamit, utána pedig visszamentem Kocsárdra. Jó három hét múlva értesítettek, hogy felvettek, és akkor kértem az áthelyezésemet Dévára.

B. S.: – Én akkor végeztem, amikor ez történt, a kihelyezésnél Hunyad megyét választottam, és így kerültünk össze Déván, ahol én tíz, Margit tizenöt évet élt.

11 D. O. = domicilium obligatorium (román): kényszerlakhely

- Hogy került a család Marosvásárhelyre?

B. S.: - Időközben János és László (akit örökbe fogadtak és Farkas nevet viselt) érettségiztek valahogy, esti tagozaton, és ketten együtt elmentek Petrosénybe, bányamérnökre. János a parajdi sóbányához került, László pedig Lotrut választotta (a Páring-hegységben), mert a hegyekben akart dolgozni. Két évet volt ott, de belátta, hogy nem a legjobb döntés volt, és akkor ő jött Vásárhelyre, ahol akkor nagyapám testvérének a fia, ifjabb Betegh Sándor élt. Az idősebb Sándort, nagyapám testvérét az első világháborúból való hazatérése után, 1918-ban lőtte le egy felbérelt román falusi a mezőszengyeli házának kapujában. Állítólag azért, mert arról beszélt, amit az orosz fronton tapasztalt a szovjet kommunizmusról. Ez a család mezőszengyeli ága. László a villamosági vállalatnál kapott munkát, családot alapított. Akkor az Enyedre menekített bútorokat elosztottuk és 1970-ben feladtuk Winkleréknél a lakást. Nagymama után édesanyánk is elhunyt 1972-ben, az öcsénk pedig Vajdahunyadon maradt.

- Hogyan kerültek kapcsolatba a Vásárhelyre kitelepített történelmi családokkal?

B. S.: - Én Vásárhelyen Teleki Gemma nénival szemben laktam a Márton Áron, régen Baromvásár, később Lupeni utcában. Mivel mindenki ismerte a szüleinket, ezért mindenkinek ismerősei voltunk. Eleinte csak köszöntünk egymásnak, majd megkért kisebb dolgok elintézésére. Kezdték jönni a rokonok külföldről, ő egy pincelakásban élt, ahol nem lehetett vendéget fogadni, ebben kisegítettem, nálam aludtak a látogatói. Ahogy öregedett, egyre több egészségügyi problémája is akadt, míg aztán hosszú időre kórházba is került, de kiadták, és akkor hazahoztam hozzám. Nem akart a kórházból kijönni, csak úgy, ha visszavisszük. Ezt megígértem neki, de amikor vissza akartam vinni, azt mondta: „itt is jól elvagyok”. Mégis visszavittem, ott volt ismét pár napig, amikor kijelentette, hogy többet nem megy vissza a pincébe. Így fogadtam be magamhoz. Közben Betegh Sándor, apám első unokatestvére, Marosvásárhelyen azt a házat, ahol most mi lakunk, megvásárolta szobánként, mert ő is, felesége is nyelvórákat adtak, abból éltek, viszonylag jól. Gyermekai külföldön éltek, hárman Magyarországon, egy pedig Németországban. Ezért úgy rendelkezett, hogy a

házát én használjam, és majd a legkisebb lánya örökölje, a földeket pedig az kapja a családból, aki itt marad Erdélyben. Ez már a rendszerváltás utáni időkre esett, amikor valamit már kezdtek visszaadni. Végül is Margitot rábeszeltük, hogy ő is költözzön ide, és velünk élt Gemma néni, aki ezt paradicsomi létként élte meg a pincében eltöltött hosszú évek után. Hat évig laktunk egy fedél alatt. Nagyon művelt asszony volt, Kolozsváron konzervatóriumban tanult, rendkívüli zenei műveltsége volt, és a virágok jelentették számára a legnagyobb örömet: ültette, rendezte, élvezte a virágait a kertben.

- *Kapcsolatban álltak a kitelepített családokkal, akik többségükben Marosvásárhelyen maradtak?*

B. S.: - Igen, sokkal jobban, mint most a telefon és internet korában. Akkor még a posta sem működött jól, mégis tudtunk egymásról mindent, nemcsak a családon belül.

- *Beszéljünk a jóvátételről. A rendszerváltás utáni évek, a visszaszolgáltatás kárpótolta valamelyest?*

B. S.: - A legnagyobb dolog az életünkben, hogy nyugdíjunk lehet, hiszen fiatal éveinktől keményen dolgoztunk. A visszaszolgáltatásban nem bízunk, annyi küzdelemmel járt, mindenhol gáncsoskodással találkoztunk. És kiadás, mert mindenért pereskedni kell, ami pénzbe kerül.

B. M.: - Mert kitalálnak mondvacsinált dolgokat.

B. S.: - Itt van például ifj. Betegh Sándor esete. Amikor a magyar hadsereg visszavonult, a Mezőségen elfoglalták Nagysármást, Pusztakamarást, amelyek nem tartoztak Észak-Erdélyhez. 1944 őszén feltehetően a nyilasok Sármáson összeszedték a zsidókat és a falu határában agyonlőtték. Az '50-es években aztán vagy félszáz magyar embert perbe fogtak azzal a váddal, hogy tudtak erről. Bizonyítani nem tudtak semmit, mert ez katonai akció volt, civil emberek nem volt ahonnan ismerjék a hadsereg belső ügyeit. Rokonunkat azzal vádolták, hogy látta valaki őt beszélni a magyar hatóság járási képviselőjével. El is ítélték, három évet le is töltött, és minden vagyonától megfosztották. Ő az, akitől ezt a házat örököltük. Most ezt az ügyet vették elő, és próbálják támadni az örökséget. Először úgy reagáltam, hogy hagyom,

vegyék el, amit akarnak, aztán látva a többi család sorsát is, mégiscsak pereskedni kezdünk.

B. M.: – Ez a legújabb irányelv, hogy a „magyar grófoknak” ne adjanak vissza semmit. Így lettünk mi is „grófok”, „groffii unguri”¹²!

*Liu Fu: Elveszett paradicsom sorozat VII. (Kína, 2019, rézkarc, 60 x 80 cm)
Nagy Pál-díj*

- 12 Példák: „Procurorii DNA au început urmărirea penală într-un dosar de retrocedări ilegale de păduri din Ardeal (...) au trădat interesele României și au adus atingere siguranței naționale, punându-se la dispoziția unor falși moștenitori proveniți din familia de criminali de război și grofi unguri.” (*Ancheteonline: Costel Oprea – Dosar penal la DNA în retrocedări ilegale.*) „A Korrupcióellenes Ügyészség bünvádi eljárást indított egy, az erdélyi törvénytelen erdővisszaszolgáltatásokhoz sorolható ügyben (...) elárulták Románia érdekeit, veszélyeztették nemzetbiztonságát, miután átengedték egyes ál-örökösöknek, akik háborús bűnös és magyar grófi családból származnak. (*Ancheteonline: Costel Oprea – Bünygyi irat a Korrupcióellenes Ügyészségnél a törvénytelen visszaszolgáltatások ügyében.*) Vagy: „De la bun început vreau să vă comunic că această lege »restitutio in integrum« nu este o condiție a aderării României la Uniunea Europeană. Aplicarea acestui deziderat al domnului ministru Fluture și a unor cercuri de interese potrivnice statului român în Transilvania, de altfel și în întreaga țară, nu este realizabil, chiar dacă urmașii grofilor unguri se străduiesc să intre în posesia unor documente care să ateste acest lucru”. (*Senatul României, 4 aprilie 2005, vorbitor: Petru Stan, senator din Sălaj.*) „Jó előre szeretném leszögezni, hogy a »restitutio in integrum« törvény nem feltétele Románia európai uniós csatlakozásának. Fluture miniszter úr és egyes erdélyi érdekkörök ezen óhaja nem megvalósítható, akkor sem, ha a magyar grófok örökösei arra törekednek, hogy bizonyító dokumentumok birtokába jussanak.” (*Elhangzott a román parlament felsőházában 2005. április 4-én, Petru Stan, Szilágy megyei szenátor hozzászólása.*)